

ԲՆԱԿԱՎԱՅՐԵՐԻ ՏԵՂԱԲԱՇԽՄԱՆ ԵՎ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՇԱՐԺԸՆԹԱՑԻ
ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ՄԵՂՐԻԻ ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Ալեքսանյան Կ.Բ.

Երևանի պետական համալսարան, Ա. Մանուկյան 1

Հոդվածը նվիրված է Հայաստանի Սյունիքի մարզի Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի տեղաբաշխման և բնակչության շարժընթացի առանձնահատկությունների լուսաբանմանն ու դրանց միտումների դիտարկմանը: Հոդվածում պարզաբանվում են Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի տեղաբաշխման, լրված բնակավայրերի առաջացման պատճառների, բնակչության շարժի փոփոխությունների առանձնահատկությունները:

***Հիմնաբառեր** –լեռնային, սահմանամերձ բնակավայրեր, բնակչության շարժ, բնակչության խտություն, լրված բնակավայրեր, բնակավայրերի գոտիավորում:*

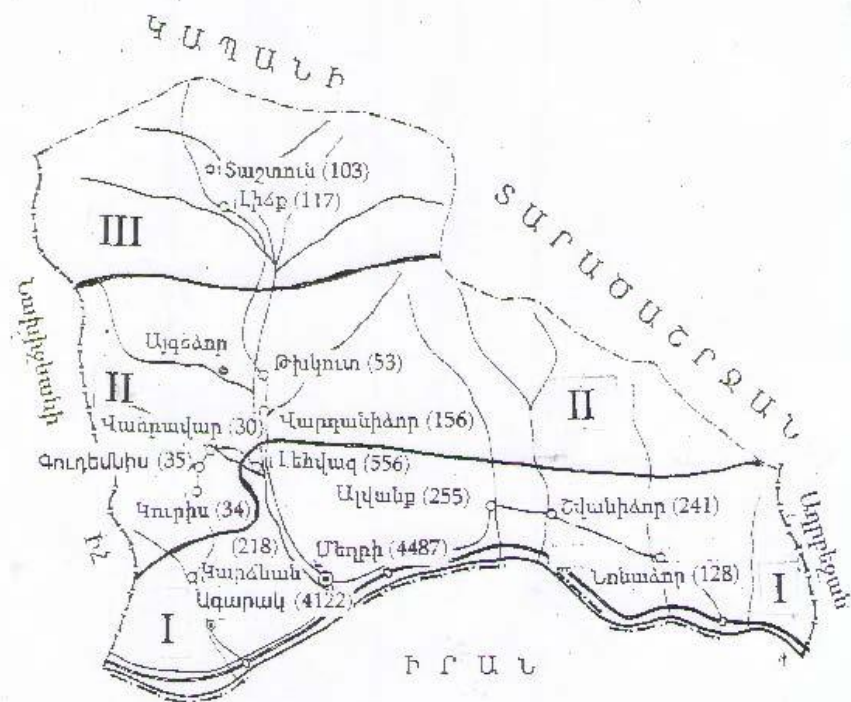
Մեր օրերում հատկապես խիստ կարևորվում են սահմանամերձ տարածաշրջանների բնակավայրերի և բնակչության խնդիրները, քանզի դրանք անմիջական կարևորություն ու նշանակություն ունեն երկրի զարգացման հարցերում:

Ներկայացված է խմբագրություն 26.11.2021թ.

2020 թ. հունվարի 1-ի դրությամբ Մեղրիի տարածաշրջանում բնակվում է 10535 մարդ [1]: Տարածաշրջանի բնակչության թիվը ներկայումս կազմում է ՀՀ բնակչության 0,3%-ը, իսկ Սյունիքի մարզի մոտ 7 %-ը: Բնակչության միջին խտությունը 1կմ²ու վրա կազմում է մոտ 15-16 մարդ: Առկա բնակավայրերի թիվը 15 է, որոնցից 2-ը՝ քաղաքներ (Ագարակ և Մեղրի), իսկ մնացած 13-ը՝ գյուղեր: Կան նաև 20-րդ դարի ընթացքում աստիճանաբար լրված բնակավայրեր: Դրանցից են Վանքը, Կալերը, Մալևը, Արևիքը, Ափկեզը, Մոզքը, Ամրաքարը, Թաղամիրը, Լիճքվազը, Թեյը, Թոսը, Մնաշուն, Էրնաձորը և Փիշկազը [2]: Պատճառը՝ գյուղերում առկա սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային խնդիրների ոչ բավարար վիճակն է և տարածաշրջանի աստիճանական արդյունաբերականացումը, որը այդ գյուղերի բնակիչներին ձգեց դեպի քաղաքներ:

Հարկ է նկատել, որ Մյունիքի մարզի 127 գյուղական և 7 քաղաքային բնակավայրերից 15-ը գտնվում են Մեղրիի տարածաշրջանում և տեղաբաշխված են մակերևույթի տարբեր թեքությունների և բարձրաչափական տարբեր նիշերի վրա: Դրանք ընդգրկում են մերձարաքայան հովտային գոտին՝ աստիճանաբար նվազելով հարավից դեպի հյուսիս ուղղությամբ (Նկ.1):

Նկ. 1

Նկար 1 Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի քարտեզը՝
բնակչության թվերով և գոտիավորմամբ

Հիմք ընդունելով տարածաշրջանի բնակավայրերի բարձրաչափական և մակերևույթի ձևաչափական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև տնտեսական մասնագիտացման վերընթաց գոտիական փոփոխությունները՝ կատարել ենք տարածաշրջանի 15 բնակավայրերի խմբավորում.

ա/ Մերձարաքայան հովտային և նախալեռնային գոտիների բնակավայրեր՝ Ագարակ, Կարճևան, Մեղրի, Ալվանք, Լեհվազ, Շվանիձոր, Նոնաձոր (600-1000 մ բարձրություն)։

բ/ միջին բարձրության լեռնային գոտու բնակավայրեր - 1000 մ-ից մինչև 1700 մ ընկած բարձրություններն են, որտեղ գտնվում են Վարդանիձոր, Վահրավար, Գուղեմնիս, Կուրիս, Թխկուտ և Այգեձոր բնակավայրերը։

գ/ բարձրլեռնային գոտու բնակավայրեր (1700 –ից մինչև 2000 մ)՝ Լիճք և Տաշտուն։

Տվյալների հիման վրա կազմված աղյուսակը [3] պատկերացում է տալիս Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի բաշխման և դրանց բաժարձակ բարձրությունների վերաբերյալ, ըստ որի էլ մեր կողմից կատարվել է բնակավայրերի խմբավորում գոտիավորման սկզբունքով (տես Նկ. 1 և աղյուսակ 1.)։

Աղյուսակ 1

Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի խմբավորումը

Բնակավայրեր	Ըստ գոտիների	Բարձրությունը ծովի մակարդակից, մ	Բնակավայրերի բաշխման բնույթը
1.Մեղրի	I	620	սահմանամերձ
2.Ագարակ	I	660	սահմանամերձ
3.Ալվանք	I	670	սահմանամերձ
4.Գուղեմնիս	II	1400	սահմանամերձ
5.Լեհվազ	I	900	սահմանամերձ
6.Լիճք	III	1780	լեռնային սահմանամերձ
7.Կարճևան	I	920	սահմանամերձ
8.Կուրիս	II	1365	սահմանամերձ
9.Նոնաձոր	I	650	սահմանամերձ
10.Շվանիձոր	I	640	սահմանամերձ
11.Վահրավար	II	1380	սահմանամերձ
12.Տաշտուն	III	1950	լեռնային սահմանամերձ
13.Վարդանիձոր	II	1050	սահմանամերձ
14.Թխկուտ	II	1200	սահմանամերձ
15.Այգեձոր	II	1665	սահմանամերձ

Նկատելի է, որ Մեղրիի տարածաշրջանում բնակավայրերը կառուցված և տեղաբաշխված են գետերի և աղբյուրների հարևանությամբ, իշխող քամիների

ուղղության հաշվառմամբ, ինչպես նաև ռազմապաշտպանական ապահովության նկատառումներով:

Մեղրիի տարածաշրջանում բնակավայրերի տեղաբաշխման և բնակչության շարժընթացի հիմնահարցերը սոցիալ-տնտեսաաշխարհագրական և ռազմաքաղաքական առանձահատուկ կարևորություն ունեն: Լեռնահանքային արդյունաբերության զարգացման հետ փոփոխվեց նաև բնակչության կառուցվածքը: Տարեցտարի ավելացավ քաղաքային բնակչության թիվը: Ներկայումս 10,5 հզ. մարդուց մոտ 8,6 հզ. բնակվում են Ագարակ և Մեղրի քաղաքներում: Ուրբանիզացման մակարդակը բավականին բարձր է: Տարբեր հեղինակների [4,5,3,1] և վիճակագրական տվյալների վերլուծության հիման վրա՝ Մեղրիի տարածաշրջանում մեր կողմից կազմված աղյուսակը (աղյուսակ 2.) որոշ պատկերացում է տալիս վերջին հիսուն տարիներին բնակչության շարժընթացի փոփոխությունների վերաբերյալ:

Աղյուսակ 2

Մեղրիի տարածաշրջանի բնակչության շարժն ըստ բնակավայրերի

Բնակավայրեր	Բնակչության թիվը			
	1968	1988	1999	2020
1.Մեղրի	4037	4900	5600	4487
2.Ագարակ	2786	4800	5100	4122
3.Ալվանք	843	555	376	255
4.Գուդեմնիս	233	52	98	35
5.Լեհվազ	932	845	604	556
6.Լիճք	532	388	205	117
7.Կարճևան	525	374	373	218
8.Կուրիս	296	137	113	34
9.Նոնաձոր	1197	1158	118	128
10.Շվանիձոր	763	544	370	241
11.Վահրավար	210	78	70	30
12.Տաշտուն	375	254	190	103
13.Վարդանիձոր	522	357	201	156
14.Թխկուտ	222	85	70	53
15.Այգեձոր	-	29	15	0
Ընդամենը	13473	14556	13502	10535

Ակներև է, որ բնակչության ընդհանուր թիվը տարածաշրջանում 1968 թվականից մինչև 2020թ. նվազել է մոտ 3000 մարդով: Նվազման միտումները սկսվել են 1988 թ, ինչը կարելի է բացատրել ինչպես ռազմաքաղաքական, այնպես էլ սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի կտրուկ փոփոխություններով: Քաղաքային երկու բնակավայրերը՝ Ագարակը և Մեղրին, ի հաշիվ գյուղերից եկածների՝ ունեն բնակչության թվաքանակի թեպետ տատանվող, բայց միևնույն ժամանակ կայուն պահպանող վիճակ: Նույնը չի կարելի ասել տարածաշրջանի գյուղական բնակավայրերի բնակչության թվաքանակի մասին, որտեղ նվազման միտումներն ակնառու են: Ինչպես երևում է աղյուսակից՝ գրեթե ինը անգամ նվազել է Նոնաձորի, երեք անգամ Ալվանքի, չորս անգամ Լիճքի, կիսով չափ Կարճևանի, ինն անգամ Կուրիսի, երեք անգամ Շվանիձորի, յոթ անգամ Վահրավարի, ավելի քան երեք անգամ Վարդանիձորի բնակչությունը: Պատճառները տարբեր են և առնչվում են նախորդ դարի 90-ական թթ. սկզբի հայ-ադրբեջանական սահմանային բախումների, 1992-94 թթ պատերազմական իրավիճակի, ժողովրդագրական ճգնաժամի, նոր տնտեսական կացութաձևի և շուկայական հարաբերությունների ձևավորման հետ: Էական ազդեցություն ունեցավ նաև գործազրկության աճը, որը պայմանավորված էր Ագարակի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի շահագործման ժամանակավոր դադարեցմամբ:

Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի տեղաբաշխման և բնակչության շարժընթացի հիմնահարցերի վերլուծության արդյունքում պարզ է դառնում, որ տարածքների համաչափ զարգացման խնդիրները լուծելիս հարկ է առանձնակի ուշադրություն դարձնել հատկապես ռազմավարական մեծ նշանակությամբ օժտված այս տարածաշրջանի բնակչության սոցիալ-տնտեսական խնդիրներին, բնակավայրերի կառուցապատման, ամրացման, լքված բնակավայրերի վերականգման ծրագրերի իրականացմանը: Այստեղ բնակավայրերի տեղաբաշխման առանձնահատկություններով պայմանավորված հարկ է խթանել հատկապես սահմանամերձ գյուղական բնակչության աճը՝ կիրառելով արտոնությունների լայն համակարգ՝ փոքր բիզնեսի, կրթության, բժշկության, մշակույթի, տուրիզմի և ռազմական գործի ոլորտներում:

Հաշվի առնելով Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերի տեղաբաշխման բնաաշխարհագրական, սոցիալ-տնտեսաաշխարհագրական, ռազմավարական առարձնահատկությունները, բնակչության շարժընթացի կեսդարյա տարածաժամանակային փոփոխությունները և վիճակագրական տվյալների համակողմանի վերլուծությունը՝ հարկ ենք համարում կատարել մի քանի դիտարկում.

ա/ հարևան Իրանի Իսլամական հանրապետության հետ արագացնել ազատ տնտեսական գոտու գործարկման գործընթացը, որը բարենպաստ պայմաններ կստեղծի տարածաշրջանի բնակչության զբաղվածության խնդիրների լուծման առումով,

բ/ «Հյուսիս-հարավ» միջազգային ավտոմայրուղու կառուցումը, որի սկզբնահատվածն անցնելու է Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերով, էապես կխթանի դրանց տնտեսական զարգացմանն ու բնակչության բարեկեցության բարելավմանը,

գ/ Մեղրիի տարածաշրջանի բնակավայրերում առկա բազմաթիվ բնական և պատմաճարտարապետական ինքնատիպ հուշարձանների արդյունավետ ներգրավվումը միջազգային զբոսաշրջության ոլորտ ևս կխթանի բնակչության և բնակավայրերի բարեկեցությանը՝ հիմք հանդիսանալով նաև ռազմապաշտպանական ոլորտի խնդիրների լուծման համար:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ՀՀ մարզերը և Երևան քաղաքը թվերով (վիճակագրական ժողովածու), Ե. 2020 թ.
2. Ավետիսյան Խ. Ա. ՀԽՍՀ բնակչության և բնակավայրերի աշխարհագրություն, Ե. 1987թ., 198 էջ
3. ՀՀ բնակավայրերի ատլաս (խմբ. Գ.Ե.Ավագյանի) Ե. 2001 թ., էջ 82
4. Հայկական ՍՍՀ բնակավայրերի տեղեկատու, Ե. 1968, էջ 232-238
5. Պոտոսյան Ա.Հ. ՀՀ գյուղական բնակչությունը և բնակավայրերը, Ե. 2017, 465 էջ

РЕЗЮМЕ
ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗМЕЩЕНИЯ ПОСЕЛЕНИЙ И ДИНАМИКИ
НАСЕЛЕНИЯ В МЕГРИНСКОМ РЕГИОНЕ
К.Б.АЛЕКСАНЯН

В исследовании были обсуждены и проанализированы характеристики распределения населения и населенных пунктов в Мегринском регионе. Были изучены действующие и заброшенные села, которые образовались в силу исторических, социальных и политических событий. А также в этом регионе анализированы данные о динамике населения с 1968-2020гг.

Общее число населения Мегринского района с 1968г до сих пор уменьшилось почти 3000 человек. По нашему мнению 15 населенных пунктов Мегринского района можно группировать следующим образом:

а/ Поселения Приараксинского и предгорного пояса : Агарак, Карчеван, Мегри, Алванк, Легваз, Шванидзор, Нрнадзор (600-1000м над уровнем моря).

б/ Поселения среднегорного пояса (1000-1700м): Варданидзор, Вагравар, Гудемнис, Курис, Тхкут, Айгедзор.

в/ Поселения выссокогорного пояса (1700-2000м): Личк и Таштун.

SUMMARY
DISTRIBUTION OF SETTLEMENTS AND GEOGRAPHICAL ISSUES OF POPULATION
DYNAMICS IN THE MEGHRI REGION
K. B. ALEKSANYAN

In the study have been discussed and analyzed the characteristics of the distribution of population and settlements in the Meghri region. Have been discussed abandoned villages that were formed due to historical, social and political events. And also in this region were analyzed population dynamics of 1968-2020 data.

In our opinion, the 15 settlements in the region can be grouped as follows:

a) Lowland settlements` Agarak, Karchevan, Meghri, Alvanq, Lehvaz, Shvanidzor, Nrnadzor (600-1000m height).

b) Middle zone settlements – the highest are from 1000 meters to 1700 m, where are Vardanidzor, Vahravar, Gudemnis, Kuris, Tkhkut and Aygedzor settlements.

c) The settlements of mountain zone (1700m – 2000m) Lichq and Tashtun.

It should be noted, that according to 13 out of 127 rural settlements and 2 out of 7 urban settlements of Syunik region are scattered in accordance with the slope of the surface in Meghri region, which cover the valley zone of near areas of Araks and gradually decreases from south to north.

It is obvious, that from 1968 till today total population has decreased by about 3000 people. Declining trends have started from 1988 to the present, which can be explained by both drastic changes in the militarily-politic and also social-economic situation. Two urban settlements – Agarak and Meghri have not changed, they stay stable due to the flow from the villages. The same cannot be said about the villages of the region.

As a result of the analysis it becomes clear, that solving the problems of balanced development of territories, it is necessary to pay special attention to Meghri region's social-economic problems of the population to the implementation of programs for construction, strengthening, rehabilitation of abandoned settlements, which have great strategic importance.

Տպագրության է երաշխավորել աշխ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ն. Սամվելյանը 07.12.2021թ.